

Kassandra Hennvall

Samiske tekstiler i arkeologisk kontekst

Et etnografisk, historisk og arkeologisk blikk på samiske tekstiler slik vi kjenner til de i dag

Bacheloroppgave i Arkeologi

Veileder: Martin Callanan

April 2024

Kassandra Hennvall

Samiske tekstiler i arkeologisk kontekst

Et etnografisk, historisk og arkeologisk blikk på samiske tekstiler slik vi kjenner til de i dag

Bacheloroppgave i Arkeologi
Veileder: Martin Callanan
April 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Dette er en bacheloroppgave om samiske tekstiler i etnografisk, historisk og arkeologisk kontekst som skal forsøke å analysere hva som har påvirket hvordan samiske tekstiler forekommer slik vi kjenner til de i dag. I denne oppgaven går jeg først gjennom forskningshistorie og bakgrunnen til samisk *duodji*/håndverk og forskjellige samiske områder sine tekstiltradisjoner. Samtidig undersøker jeg etnografiske kilder og hva de forteller om samiske tekstiler. Videre undersøker jeg det arkeologiske materialet, her bruker jeg et draktfunn fra 1000-tallet som kan være enten samisk eller norrønt der jeg vurderer flere faktorer som kan føre til at funnet er norrønt eller samisk. For å få bedre oversikt og sterkere grunnlag for samiske tekstiler vurderer jeg den samiske gravskikken for å se hvorvidt det kan ha vært tekstiler i urgravskikken.

Abstract

This is a bachelor thesis about Sámi textiles in an ethnographic, historical, and archaeological context that will attempt to analyse how Sámi textiles occur as we know them today. In this thesis, I first go through history research and the background of Sámi *duodji*/crafts and the textile traditions of different Sámi areas. At the same time, I examine ethnographic sources and what they say about Sámi textiles. Furthermore, I research the archaeological material, here I use a costume find from the 11th century that can be either Sámi or Norse, where I consider multiple factors that can lead to the find being either Norse or Sámi. In order to get a better overview and stronger basis for Sámi textiles, I assess the burial customs of the Sámi to see whether there may have been textiles in the burial customs.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	1
Figurliste.....	3
1 Innledning.....	4
1.1 Problemstilling.....	4
1.2 Avgrensinger.....	4
1.3 Empiri.....	4
1.4 Teoriske perspektiver.....	4
1.5 Metode.....	6
2 Forskningshistorie.....	8
2.1 Tekstiler og duodji.....	8
2.2 Tekstilhistorie.....	8
2.3 Samiske dekor-tradisjoner.....	8
2.3.1 Vinter- og sommerdrakt.....	9
2.3.2 Nordsamisk tradisjon.....	10
2.3.3 Sørsamisk tradisjon.....	11
2.3.4 Lulesamisk tradisjon.....	12
3 Litteraturanalyse av funn.....	14
3.1 Skjoldehamnfunnet.....	14
3.1.1 Skjoldehamnfunnet: Skjelettanalyse.....	15
3.1.2 Skjoldehamnfunnet: Tekstilanalyse.....	15
3.2 Norrøn og samisk gravskikk.....	18
3.3 Geografisk fordeling av gravfunn.....	19
3.4.1 Lokalitet 1: Varanger.....	19
3.4.2 Lokalitet 2: Utenom Varanger.....	20
3.4.3 Tekstil i urgraver.....	20
4 Resultat.....	22
4.1 Oppsummering av funn.....	22
4.1 Etnografisk og historisk.....	22
4.2 Arkeologisk.....	22
5 Diskusjon.....	24
5.1 Bevaring av tekstil.....	24
5.2 Hva kan påvirke forekomsten av tekstiler?.....	24
6 Konklusjon.....	24
Bibliografi.....	25
APPENDIKS A; Språk.....	27
APPENDIKS B; Skjoldehamnfunnet.....	28
APPENDIKS C; Gravfunn.....	29

Figurliste

Figur 1, Kart over Sápmi, inndeling etter samiske språk, (2005-2007). Hentet fra Store Norske Leksikon. (https://snl.no/S%C3%A1pmi) CC BY NC SA 3.0.....	9
Figur 2, To typer boengeskuomie/brystklede, tegnet av Kassandra Hennvall	12
Figur 3 (høyre), vevd belte av typen plukkemønster. Hentet fra Tysfjord Asvo. (https://www.tysfjordasvo.no/avve-3/)	12
Figur 4 (venstre), vevd belte av typen rutemønster, identifikasjonsmarkør: ÁRR-00410. Bilde av Árran Julevsáme guovdásj Lulesamisk senter, Hentet fra Digitalt Museum (https://digitaltmuseum.no/0210213651341/avve)	12
Figur 5,(høyre), Skjoldehamnfunnet hette, mønstertegning med søm-linjer. Hentet fra Gjessing, G. (1938) Skjoldehamndrakten: En senmiddelaldersk nordnorsk mannsdrakt. I Viking Tidsskrift for norrøn arkeologi Bind 2 (s.27-82)	16
Figur 6, (venstre), Hette med museumsnr. Ts3897/a. Foto av: Mari Karlstad. Hentet fra UniMus Portalen. (https://www.unimus.no/portal/#/photos/e72a9c61-41d6-4f20-8e8b-ea0ec9b3779f) CC BY-NC-ND 3.0.....	16
Figur 7, kofte-erme med museumsnr Ts3897/b. Foto av: Konstanse Karlsen. Hentet fra UniMus Portalen (https://www.unimus.no/portal/-/photos/f8d8c218-04bb-4680-bd3e-d426a5620bc6) CC BY-NC-ND 3.0.....	17
Figur 8, kofte med museumsnr Ts3897/b, Foto av: Mari Karlstad. Hentet fra UniMus Portalen (https://www.unimus.no/portal/-/photos/a9990f18-b95c-46b7-b595-94a45ec91aad) CC BY-NC-ND 3.0	18

1 Innledning

Samisk håndverk er et felt bygd på tradisjoner og en sterk kultur med røtter i fornorskning og tilbakeføring av kultur. Vi skal se nærmere på hvordan samiske tekstiler opptrer i en arkeologisk kontekst gjennom så se på etnografiske, historiske og arkeologiske kilder. *Duodji* er det nordsamiske ordet for håndverk og er en kunstform basert på nødvendighet. Gjenstandene som skapes er både ut av nødvendighet, men også tradisjon og pryde (Hætta, et al, 2007, s.14-15). Jeg har valgt meg ut to problemstillinger å undersøke for å forsøke å forstå mer av samisk kultur og levemåte. Gjennom disse skal jeg forsøke å sette lys på samisk arkeologi og forskning

1.1 Problemstilling

Problemstillingene mine er: Hva vet vi om samiske tekstiler i etnografisk, historisk og arkeologisk kontekst, og hva kan ha påvirket forekomsten av samiske tekstiler som vi kjenner til de i dag?

1.2 Avgrensinger

En avgrensning er hvilke tekstiler som blir vurdert i oppgaven. Med tekstiler menes materialer som kan veves eller toves til bruk i søm av for eksempel gákti, lue eller belter. Reinskin og annet skinnmateriale blir ikke omtalt, da dette ikke går under tekstil begrepet til tross for stor bruk i samisk kultur. Andre materialer blir nevnt, men ligger ikke i fokus for denne oppgaven.

I tillegg blir heller ikke temaet om når samer kom til Sápmi diskutert. Dette er et tema som er politisk ladd og ikke nødvendig for oppgaven. Derimot er det nyttig å diskutere hva slags tidsrom oppgaven dekker. Flere av de skriftlige kildene jeg trekker frem er fra 1700-tallet, disse er historiske og etnografiske kilder. I tillegg til det etnografiske materialet, bruker jeg arkeologisk materiale datert til 1000-tallet, og samiske urgraver datert til tidlig-metalltid og frem til middelalder.

En annen faktor når det gjelder tidsrom er for eksempel å se på Lov om kulturminner §4 annet ledd som gjelder samiske kulturminner og automatisk fredning av disse (1978). Hvis vi bruker kulturminneloven som en markør, kan man argumentere for at 1700-talls litteraturen er arkeologisk materiale. Man kan argumentere for dette ved å si at det er arkeologisk på grunn av temaet det omfatter, til tross for at det ikke er skapt av en med samisk opprinnelse. For denne oppgaven kommer jeg til å omtale de etnografiske kildene som historiske eller etnografiske og ikke arkeologiske da de ikke er fremkommet på grunn av en arkeologisk utgravning eller ved andre arkeologiske metoder.

1.3 Empiri

I oppgaven blir det brukt litteratur både fra arkeologisk-, etnografisk- og håndverksfag. Kildematerialet tar for seg temaer som samisk håndverk, raseforskning av samiske skjelett og gravskikk, samt Skjoldhamnfunnet. Det er også nødvendig å nevne at deler av litteraturen tar for seg andre aspekter ved samisk kultur som ikke blir diskutert i oppgaven. I tillegg er mye av litteraturen fra 2010 og tidligere, det kan derfor være mangler eller feil i informasjonen som er gitt, men dette er en vurdering jeg tar når jeg behandler kildematerialet.

1.4 Teoriske perspektiver

Det er noen faktorer som etter min mening er nødvendige å ta opp før vi forsøker å besvare problemstillingene. Her skal vi se på kunnskapsproduksjon, kulturhistorie og politikk.

1.4.1 Kunnskapsproduksjon

Forfatterne til litteraturen kommer fra forskjellige bakgrunner og er skrevet i forskjellige tidsperioder. Jeg bruker blant annet kilder skrevet på 1700-tallet av en språkforsker og etnograf som beskriver det han så i Finnmark. Kilden kan gi nyttig informasjon i hvordan en forsker på den tiden tenkte, og observerte samer.

De skriftlige kildene som omhandler samisk håndverk og husflid er skrevet av *duojárer*/håndverkere og personer som er samiske. Utsagnene deres kan man argumentere for at kommer fra et kulturelt perspektiv og fra innsiden av samisk kultur, med andre ord noen som utøver den kulturen jeg skal utforske.

En annen kilde jeg bruker er fra en arkeolog som på midten av 1900-tallet jobbet tett med samisk språk og kultur. Han er også blitt brukt som grunnlag, og er sitert i noen av de samiske kildene jeg bruker. Derfor kan man argumentere for at denne arkeologen til en viss grad har informasjon som blir brukt av samiske kilder og er verdsatt som korrekte.

Jeg bruker kilder fra forskjellige kulturelle posisjoner og ståsteder for å vise et bredt perspektiv både på hvordan samisk kultur framstår fra et samisk perspektiv og et ikke-samisk perspektiv. I tillegg, er kildene fra forskjellige tidsperioder som kan gi nyttig innblikk i hvordan perspektivet på samisk kultur og tekstiler var på forskjellige tider i historien.

1.4.2 Kulturhistorie

En faktor å vurdere når vi ser på hvorvidt samiske tekstiler opptrer i arkeologiske kontekster er å ha kjennskap til tekstilers egenskaper og om det er sannsynlig å finne tekstiler i arkeologisk kontekst. En forventning jeg har til rollen som tekstiler har spilt i samiske samfunn er hvor viktig det var og er- å ta vare på det man har, reparere hvis mulig og tankemåten om at man bruker de ressursene man har til de ikke varer lenger. Denne faktoren kan påvirke resultatet for om man finner samiske tekstiler i arkeologiske kontekster. Hvis samiske grupper eller samfunn bruker tekstiler til det er helt ubrukelig/ødelagt ville man muligens ikke funnet tekstiler i for eksempel gravfunn.

1.4.3 Politikk

Videre ønsker jeg å forske på samiske tekstiler på grunn av at det i dag er relativt lite forsket på dette generelt og innenfor arkeologi. I dagens politiske bilde står mange samer i en kamp om å kunne utøve sin kultur og derfor mener jeg det er viktig å forske på samisk forhistorie blant annet fordi det er et underanalysert felt og for å re-analysere eventuell tidligere forskning som hadde en bakgrunn i fornorskning og raseforskning. Slik jeg ser det i dagens forskning virker det som at det ikke vektlegges samisk forskning i stor grad, spesielt innen arkeologifeltet. Det opplevde jeg også da jeg søkte etter litteratur med bakgrunn i arkeologi, der det var generelt lite litteratur og forskning om samiske tekstiler, men også samisk forskning generelt. I tillegg var den forskningen jeg fant med bakgrunn i fornorskning og et koloniserings-perspektiv der samer ble omtalt på en nokså negativ måte.

1.5 Metode

For å bygge på de teoretiske perspektivene så er det lønnsomt å ha en oversikt over metoden jeg bruker for denne oppgaven. Metoden jeg bruker er innsamling og vurdering av etnografisk og historisk litteratur samt arkeologisk materiale, som skal hjelpe i kartleggingen av hvor tekstilfunn befinner seg i Sápmi og i hvilken kontekst de opptrer.

En faktor jeg ønsker å diskutere er hvilket materiale jeg har å jobbe med og den negative dataen. Det er generelt lite arkeologisk materiale når det gjelder samiske tekstiler, men det er verdt å nevne at jeg har undersøkt UniMus Portalen og gjenstandsdataer ved ulike museer. Jeg fikk tilgang til å søke i de arkeologiske samlingene til NTNU Vitenskapsmuseet og UiT Norges Arktiske Museum, der jeg fant registreringen av Skjoldhamnfunnet (drakt) og flere nyere drakter fra 1900- og 2000-tallet. Søkene mine i Digitalt Museum førte til flere spennende bilder og registreringer, men de fleste er fra 1800-tallet til nåtid. Ønsket mitt ved å søke i disse databasene var å forsøke å finne de eldste samiske tekstiler som vi har registrert. Til tross for at jeg ikke endte opp med mye arkeologisk materiale fra disse databasene har det vært nyttig å undersøke om det i det hele tatt var mulig å finne noe, og dette resultatet forsterker min teori om at dette er et felt som er lite forsket på.

1.6 Oppgavens struktur

I oppgaven skal jeg utforske problemstillingen gjennom to deler. Først skal vi se på de skriftlige og historiske kildene. Her trekker jeg frem hva som blir sagt og argumentert for både fra et samisk perspektiv gjennom håndverks- bøker og artikler, og fra skriftlige kilder skrevet av ikke-samiske personer. I den andre delen skal vi se på samiske tekstiler gjennom arkeologisk materiale og funn. Her trekker jeg først frem Skjoldhamnfunnet, der jeg bruker en artikkel skrevet av arkeologen som utførte analysen av funnet, og en artikkel skrevet av en som skrev masteroppgave om Skjoldhamnfunnet, der han revurderer den første analysen fra et nytt perspektiv. Videre skal vi se på den samiske gravskikken og hvorvidt det har kunnet vært tekstiler i samiske graver. Dette gjør jeg ved å bruke en bok som diskuterer samisk gravskikk og arkeologiske funn i detalj, i tillegg til å bruke en rapport skrevet av NIKU som omtaler denne boken i tillegg til data fra Askeladden/ Fornminneregisteret (Myrvoll, 2005).

En annen faktor jeg ønsker å ta opp her er min egen interesse av samisk håndverk og samisk kultur. Jeg er selv av samisk opprinnelse som har vokst opp utenfor et samisk miljø og i en prosess med å ta tilbake det samiske inn i min familie og reversere fornorskningen som min familie opplevde. I tillegg har jeg alltid vist interesse for søm og tekstil, jeg har sydd min egen kofte samt andre plagg. Derfor, sammen med min store interesse for alt som er fra fortiden og generell arkeologi, er det spennende for meg å kunne sette disse to temaene sammen. I tillegg, som nevnt før, er dette et aspekt innen arkeologi og forskning som jeg mener er lite forsket på, og dermed kan jeg bidra til å få samiske tekstiler i arkeologisk kontekst bedre belyst.

Framgangsmåten min for å forske på denne oppgaven var å først finne litteratur som handler om samiske kultur, tekstilhistorie og håndverk før jeg videre utforsket om det er registrert arkeologiske tekstilfunn som man kan argumentere for at er samiske. Slik kom jeg videre frem til Knud Leems beskrivelser fra 1767 og Johannes Schefferus beskrivelse i 1674. Disse kildene kommer jeg til å trekke frem i den skriftlige og historiske delen av oppgaven.

2 Forskningshistorie

2.1 Tekstiler og duodji

Samisk *duodji* er betegnelsen for samisk tradisjonelt håndverk som består både av pryddobjekter/gjenstander som *gákti*/kofte, *liidni*/sjal og nyttegjenstander brukt i hjemmet til for eksempel reindrift, fiske eller jordbruk (Hætta, et al. 2007, s.14-15). Materialbruk i duodji kan deles inn i harde materialer som treverk, metaller eller horn/ben, og myke materialer som skinn, gress og tekstiler. Fokuset for denne oppgaven er det myke materialet tekstil, men materialer som skinn, treverk, horn og ben vil bli diskutert i forhold til gravgods senere i oppgaven (Hætta, et al, 2007, s.19-20).

2.2 Tekstilhistorie

En tekstil er betegnelsen for alle former for stoffer, tepper, duker og flere, men ordet kommer opprinnelig fra latin «*texere*» som betyr å flette eller veve. Tekstiler blir bearbeidet fra en fiber til en tråd som videre kan flettes, veves, eller bli brukt på andre teknikker (Håberg, 2000, s.14). I samisk duodji i dag brukes de fleste tekstiler til duodji, alt fra ull, klede og bomull til silke og syntetiske stoffer som jersey og nylon (Hætta, et al, 2007, s.83-84 & Håberg, 2000, s.14-19).

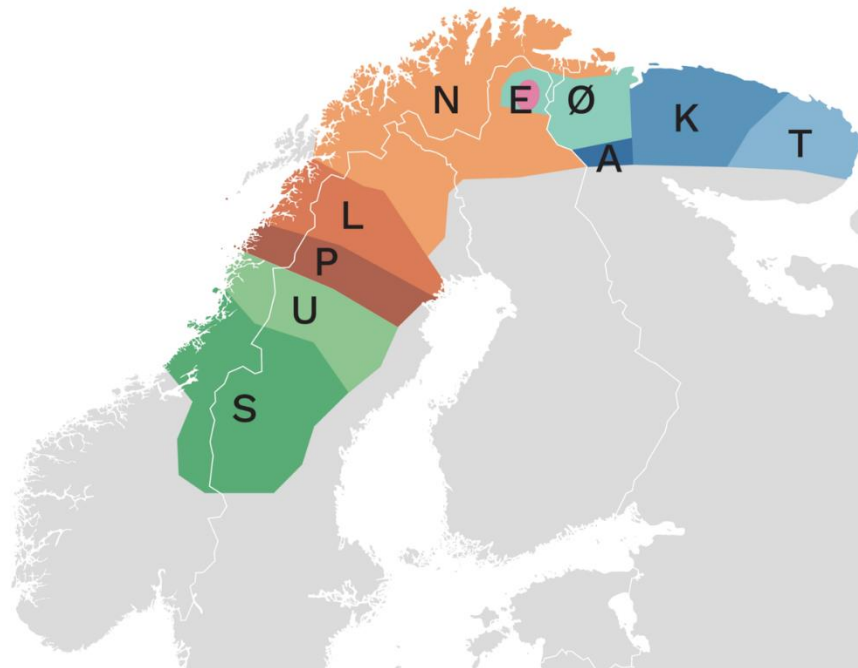
Som nevnt over er ull et av tekstilene som blir brukt i duodji. Ullu/ull er et naturtekstil laget av animalske fiber og kan være av for eksempel saueull, geitehår og hare- eller kaninhår. I Norden har ull tradisjonelt blitt brukt i stor grad fordi råvaren var lett tilgjengelig (Håberg, 2000, s.14-15). Ull har egenskaper som egner seg til klær, tepper og tykkere bearbeiding til teltduker til *lávvu*. I dag bruker man ofte ullundertøy eller ullgensere når det er kaldt ute fordi ulla har egenskapen å fordele fuktighet og svette slik at kroppen holder seg varm.

Klede er navnet på det bearbejdede ullstoffet som bruker til å sy samiske klær (*gákti*, *luhkká* og *luer*), det finnes flere tykkelser av klede (Hætta & ,2007, s.85). *Gákkis*/vadmél er navnet på ullstoffet som ofte ble brukt til arbeidskofter fordi materialet er tykt og slitesterkt. For å bearbeide ull til vadmel brukte man metoden kalt for stamping der stoffet ble oppvarmet og lagt i en stamp/tønne for så å bli tråkket sammen til ulla hadde ønsket fasthet. Deretter krymper man stoffet ved bruk av sjøvann for så å vaske stoffet og henge til tork (Hætta, et al, 2007, s.85).

2.3 Samiske dekor-tradisjoner

Samisk draktskikk og dekor varierer fra sted til sted og er i stadig forandring i forhold til tidens mote og individuell preferanse. Man kan argumentere for at det er tre hovedgrupper man bruker i dag for de samiske draktene, men det er nyttig å vite at man kan dele inn i flere mindre inndelinger basert på område, dialekt og slekt. De tre hovedgruppene er: sør-, lule- og nordsamisk, dette er også de tre tradisjonene jeg velger å undersøke videre i oppgaven (Mikkelsen, 2006, s.242). Grunnmønster og dekor kan variere ut ifra sted og drakter kan være tilknyttet som nevnt over område, dialekt og slekt. For eksempel er det forskjeller mellom grunnmønster både i en større skala fra Sørsamiske drakter til Nordsamiske drakter, og ned til en mindre skala som at en reinsamisk drakt fra Kautokeino er annerledes fra en drakt fra Karesuando (Fors & Enoksen, 1991, s.13). En drakt viser hvor du og din familie kommer fra og kan symbolisere flere ting. Før ble drakter brukt til hverdag og kunne ha beskjedent med pynt, men mer vanlig i dag er å bruke en drakt eller kofte til spesielle anledninger som bryllup, konfirmasjon og 6.februar (Fors & Enoksen, 1991, s.13-14.). I dag brukes en kofte gjerne

sammen med sjal, belte, *komager* og *risku/sølje*, men også denne tradisjonen varierer fra steds plassering. I figur 1. kan man se Sápmi delt inn etter de samiske dialektene. Kartet er hentet fra Store Norske Leksikon. De område jeg kommer til å diskutere i denne oppgaven er de markert med «S» for Sørsamisk, «L» for lulesamisk og «N» for nordsamisk. For oversikt over de andre dialekt-områdene referer til tabell A1 i appendiks.

Figur 1, Kart over Sápmi, inndeling etter samiske språk, (2005-2007). Hentet fra Store Norske Leksikon. (<https://snl.no/S%C3%A1pmi>) CC BY NC SA 3.0

2.3.1 Vinter- og sommerdrakt

Før vi ser nærmere på forskjellige tradisjoner fra områder i Sápmi, ønsker jeg å kort forklare forskjellen på en såkalt sommerdrakt og vinterdrakt, med bakgrunn i Gjessing & Gjessing & Gjessing (1940) bok *Lappedrakten*. Vinterdrakten bestod av pels både som innerdrakt og ytterdrakt. Ytterpelsen kalt beaska/pešk var gjerne av reinskinn og er gjerne vid med brede ermer og har plass til å oppbevare gjenstander man trenger (Gjessing & Gjessing, 1940, s.9-10).

Derimot er sommerdrakten laget av materialer som klede eller vadmél og var ensfarget. Ifølge Gjessing & Gjessing (1940) var det slik at omkring 1690 kunne det være både blå, røde, sorte og grønne kofter ifølge «skifteprotokollene» fra Troms og Finnmark, hvorvidt disse var dekorert nevnes ikke, derimot står det at i et dødsbo er det blitt funnet blant annet ringer og spenner av sølv (s.14-15). En historisk kilde som omtaler blant annet vinter- og sommerdrakt er Johannes Schefferus og Knud Leem i hver sin beskrivelse.

I likhet med Gjessing & Gjessings beskrivelse, forklarer Scheffer at samene har forskjellig vinter- og sommerdrakt, i tillegg til at det er forskjell mellom kjønn (Schefferus, 1674, s.87). Sommerdrakten bestod av et grått eller hvitt hjemmevevd stoff kalt «*Waldmar*» som jeg antar skal være det vi kaller for vadmél (Schefferus, 1674, s.87). Schefferus beskriver også at stoffet kunne være i flere farger blant annet rødt, blått eller grønt, men dette var det kun de rike som

brukte. En faktor jeg legger merke til ved dette kapittelet er at tekstiler generelt ikke er beskrevet i nøyaktig detalj, men klær laget av skinn og lær er beskrevet i større grad, men som nevnt er ikke dette fokuset på oppgaven og jeg velger derfor å ikke diskutere det her. Det er derimot et spennende perspektiv å se hvordan en historisk kilde har vurdert at tekstiler til en viss grad ikke var like interessant som skinn eller lær (Schefferus, 1674, s.87-89).

En annen litterær kilde som tar for seg samiske drakter er Knud Leems *Beskrivelse over Finnmarkens Lapper* (1767), der han beskriver hvordan drakten til samene så ut. Den mest interessante delen av boka er den siste deler som består av tegninger på det som beskrives i boka. Tegningene avbilder bl.a. hvordan klestradisjonen så ut for både kofter, sko og forskjellige typer luer som man kan argumentere for at har elementer av det man ser i dagens kofter. Slike avtegninger kan gi kunnskapsverdi til hvordan en som ikke var samisk framstilte samer på 1700-tallet.

Nå skal vi se på noen av de forskjellige samiske tekstiltradisjonene fra forskjellige områder. Som nevnt over skal vi se på tre tradisjoner, den sørsamiske, lulesamiske og nordsamiske tradisjonen. I tillegg, under nordsamisk tradisjon, kommer jeg til å nevne sjøsamisk tradisjon fra Loppa og Kvænangen på grunn av at man kan argumentere for at sjøsamisk tradisjon har vært til en viss grad tapt og glemt på grunn av kolonisering (Fors & Enoksen, 1991, s.13-15). Andre nordsamiske drakter har i motsetning til sjøsamiske tradisjoner hatt en større grad av uavbrutt og mindre påvirket tradisjon. De sørsamiske og lulesamiske tradisjonene kan ligne på hverandre visuelt sett, men man kan argumentere for at det er forskjeller mellom disse to. Grunnen til at jeg velger å trekke frem den lulesamiske tradisjonen er på grunn av Skjøldehamndrakta som blir analysert senere i oppgaven.

2.3.2 Nordsamisk tradisjon

I boka *Samisk Husflid i Finnmark* skrevet av Anny Haugen (2011) presenteres et husflidsperspektiv på samisk husflidstradisjon fra Finnmark med bakgrunn og hjelp fra blant annet Norsk Folkemuseum og professorer i etnografi, samt andre institusjoner. Kilden diskuterer i hovedsak samiske drakter, inkludert kofte, luhkká, luer, belter og votter fra forskjellige regioner i Finnmark. Boka nevner som oftest plagg og tradisjoner fra sent 1700- til 1800-tallet og deler av informasjonen kommer fra andre litterære kilder, ikke arkeologisk kildemateriale. Først skal vi se på koftetradisjon og ytterplagget luhkká fra nordsamisk område, og videre se på de sjøsamiske tekstiltradisjonene fra Loppa og Kvænangen områdene.

I nordsamiske områder finner man flere forskjellige koftetradisjoner siden det nordsamiske området er størst i Sápmi (se fig. 1). Blant disse har man både sjøsamiske, skogssamiske og reindriftsamiske drakter som generelt sett er gjenkjennbare på både dekor og snitt av kofte, samt også eventuelt tilbehør. I Leem (1767) gir han en beskrivelse av draktskikken han observerte i Finnmark. Hvorvidt denne kilden gjengir riktig informasjon om samiske drakter på 1700-tallet, er usikkert, og boken er i senere tid blitt kritisert for et kritisk syn på samer og bruk av rasistisk språk. Men, ifølge Inge Wold Hauges korte artikkel som omtaler denne boken, var Leem opptatt av å gi en korrekt beskrivelse av det han så (Hauge, 1955).

En luhkká er et ytterplagg som er en form for cape med hette og kan være lagd av vadmél eller skinn. Plagget egner seg godt mot kulde og kan verne pesk eller kofte mot snø, regn og vind

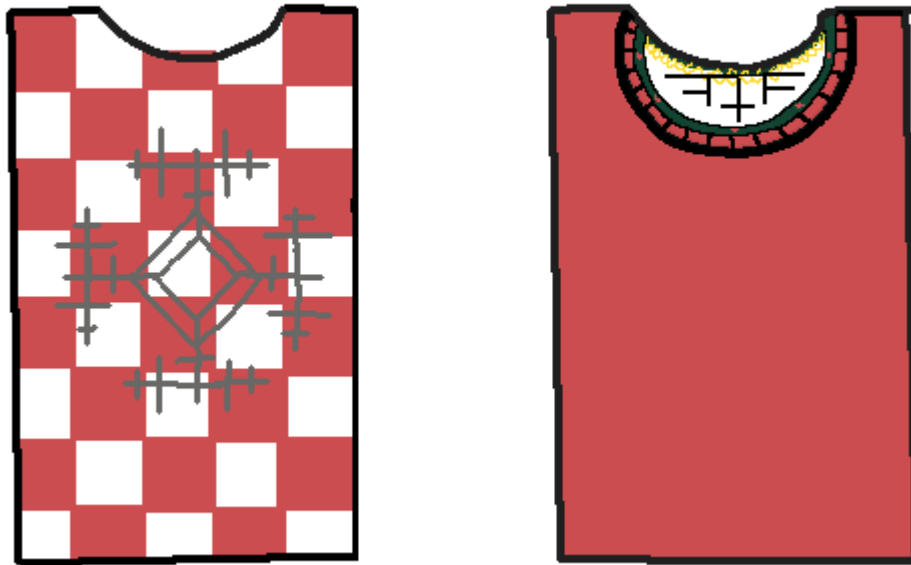
(Haugen, 2011, s.21). En luhkká kunne være til hverdagsbruk eller til pynt. I Karasjok, Tana og Polmak er luhkkáen sydd i sort og mørkeblått vadmel, i Kautokeino er den sydd i hvitt vadmel med røde kledestrimler til pynt (Hauge, 2011, s.21).

I boka *Vår Folkedrakt: sjøsamiske klestradisjoner* (1991) skrevet av Gry Fors og Ragnhild Enoksen, forsøker de å beskrive og analysere klestradisjoner fra de sjøsamiske områdene Loppa og Kvænangen og presentere dette i både en historisk del og framvise mønster som kan brukes. Boka forklarer blant annet hvilke skriftlige kilder man kan finne spor etter det som kan beskrives som sjøsamisk drakt fra Loppa og Kvænangen. Tidligere var kofta blant sjøsamene både et hverdagsplagg og et pynteplagg som har hatt mindre dekor, spesielt i Loppa og Kvænangen fra 1700- og 1800- tallet har folk fortalt om kofter med lite pynt (i form av dekorbånd for eksempel nederst på kofta i dag kalt *holbi*, rund krage eller dekorbånd rundt ermet)(Fors & Enoksen, 1991, s.13-16).

2.3.3 Sørsamisk tradisjon

Sørsamisk dekor og ornamentikk er blitt utforsket av Maja Dunfjeld (2001) i boka *Tjaalehjimmie: form og innhold i sørsamisk ornamentikk*. Dunfjeld utforsket hva begrepet ornamentikk er og ser blant annet på arkeologiske funn av rune-bommer, smykker og horn-/ben-gjenstander. I tillegg ser Dunfjeld på den sørsamiske kofta kalt *gapta*, *gaeptie* eller *gåptoe* (på sørsamisk) og refererer her til drakten sydd av tekstil (Dunfjeld, 2001, s. 212). Sørsamiske kofter har egne grunnmønstre som varierer fra andre kofter og på eldre kofter kan man se tegn etter reinskinnspek, en skinn-drakt som er nokså vid på grunn av kiler satt inn under tilvirkning (Dunfjeld, 2001, s.213; Gjessing & Gjessing, 1940, s.9-10).

I sørsamiske kofter kan dekoren bestå av kantbånd av klede i fargene rødt, blått og grønt, sammensetningen av disse fargene varierer fra stedstilhørighet og slekten man tilhører. Et kjennetegn for sørsamiske kofter spesielt i dag er *boengeskuomie*/brystklede. *Boengeskuomie* er et rektangulært kledestykke med dekor som sitter i halsåpningen. Denne delen er sydd med egne motiver og igjen viser til både stedstilhørighet og familietilhørighet (Dunfjeld, 2001, s.226-227). *Boengeskuomie* kan komme i form av to typer, den første består av kvadratiske ruter i to farger og motivet på midten er sydd med tinntråd- eller perlebroderi. Denne typen kalles for *leahta-boengeskuomie* på sørsamisk og blir brukt i Røros-området og deler av Jemtland (Dunfjeld, 2001, s.229-232). Den andre typen kalles *bieligievlie-bouengeskuomie* på sørsamisk og er en halvmåneformet bringklede laget av flere strimler med farget klede og tinntrådbroderi eller perlebroderi. Denne blir brukt i områder fra Meråker og nordover til Rana på norsk side og fra Offerdal og nordover på svensk side (Dunfjeld, 2001, s.234). På figur 3 kan man se de to stilene tegnet for å se forskjellen i form.

Figur 4, to typer boengeskuomie/brystklede, tegnet av Cassandra Hennvall

Figur 3 (venstre), vevd belte av typen rutemønster, identifikasjonsmarkør: ÁRR-00410. Bilde av Árran Julevsáme guovdásj Lulesamisk senter, Hentet fra Digitalt Museum (<https://digitalmuseum.no/0210213651341/avve>)

Figur 2 (høyre), vevd belte av typen plukkemønster. Hentet fra Tysfjord Asvo. (<https://www.tysfjordasvo.no/avve-3/>)

2.3.4 Lulesamisk tradisjon

I *Norsk Bunadleksikon: alle norske bunader og samiske folkedrakter: B. 3* (2006) er det flere kapitler om de samiske kles- og drakttradisjonene. For den lulesamiske tekstiltradisjonen er dette litteraturen jeg bruker i all hovedsak med innslag fra andre litterære kilder. I det lulesamiske området i Tysfjord bruker det den nordlige varianten kalt *Gällivare-kofta* eller den sørlige varianten *Jokkmokk-kofta*. Dagens lulesamiske kofte er kalt *gáppte* på lulesamisk, og er dekorert med klede i fargene rød, grønn, gult eller blått (Mikkelsen, 2006, s.242). På de lulesamiske koftene varierer dekoren fra mannskofta og kvinnekofta, men grunnmønsteret forblir det samme. På den mannlige kofta, i tillegg til å være kortere i lengden (slik som ved de

fleste koftetradisjoner), er halsåpningen dekorert i blå eller grønt klede og kofta har en ståkrage. Kvinnekofta har rødt klede i halsåpningen og det er ikke en ståkrage (Mikkelsen, 2006, s.243). I likhet med den sørsamiske tradisjonen har de lulesamiske koftene også brystklede kalt *slihpa* på lulesamisk, som er en firkantet duk festet i halsåpningen, med dekor i klede og tinntråd (Mikkelsen, 2006, s.242-243). Ved lulesamisk tradisjon brukes også belte til kofta kalt *avve* på lulesamisk som er vevd på grindvev med ullgarn i enten et rutemønster eller plukkemønster. Fargene varierer og kommer an på både slektstradisjon og veverens ønsker (Mikkelsen, 2006, s.244). På figur 3. og 4. kan man se disse to beltetyper som brukes til lulesamiske kofter.

3 Litteraturanalyse av funn

Nå skal vi se på arkeologiske funn som er blitt gjort i tilknytning til samiske tekstiler. I denne delen bruker jeg ett tekstilfunn og tre (to?) eksempler på samiske gravfunn. Her skal vi se på hva litteraturen forteller om funnene, siden jeg ikke har hatt tilgang på funnene fysisk. Dermed kan jeg ikke trekke konklusjoner om for eksempel tekstil-egenskaper eller hvordan gravplassen så ut.

3.1 Skjoldehamnfunnet

Først skal vi se på et arkeologisk draktfunn i Norge kjent som *Skjoldehamnfunnet* eller *Skjoldehamndrakta* som ble funnet i 1936 på Andøya i Nordland fylke. Funnet ble gjort først av Markus Kvig (ikke fagperson) i en torvmyr og videre etterutgravd av arkeolog og etnolog Guttorm Gjessing som også skrev en artikkel om funnet og hans analyse (Gjessing, 1938, s.31). Drakta er et av Norges eldste og et godt bevart tekstilfunn som i første omgang ble datert til omkring 1400-1500-tallet, men i senere analyse blitt datert til så tidlig som 1000-tallet (Svestad, 2017, s.129-130). Funnet kan vise til både samisk og norrøn gravskikk og draktkultur, og Gjessing publiserte artikler om funnet der han konkluderer med at Skjoldehamndrakta ikke er samisk. En viktig faktor å legge merke til her er at i de første analysene gjort av funnet, ble dateringen satt til middelalder ca. 1400-1500 tallet, men i ettertid er blitt datert til 1000-tallet. Dette kan medføre at noen av konklusjonene og argumentene som Gjessing trakk i sin analyse er ugyldige. Dette er ikke nødvendigvis Gjessing sin feil som arkeolog, men på grunn av at dateringen han fulgte viste seg i senere tid å ikke være korrekt.

I dag, er funnet registrert ved UiT Norges Arktiske Museum under museumsnr. *Ts3897*, der det er lagt inn ni registreringer til funnet, se tabell B1 i appendiks for oversikt over det registrerte materialet. De registrerte gjenstandene blir omtalt under draktanalyse senere i oppgaven. Selv om det kun er ni registrerte gjenstander knyttet til Skjoldehamnfunnet, er det fortsatt i Gjessing (1938) beskrevet flere kulturminner i tillegg til de som er registrert. Disse er vist i tabell B2 i appendiks, en oversikt over det som er beskrevet uten et eget museumsnummer tilknyttet. Hvorfor disse ikke kommer opp i databasen kan være på grunn av at det ikke ble lagt inn til registrering av en grunn, eller at gjenstander forsvant under transport eller er flyttet på. En gjenstand som ikke er registrert er et knivskaft laget av eik som ble avdekket under Gjessings etterundersøkelse som er kommet bort (Svestad, 2017, s.131). Jeg vil derfor anta at det kan være det samme tilfelle for flere gjenstander og det er derfor de ikke er registrert i noen database.

Det som ble registrert i databasen var alle tekstiler og lær gjenstander. Dette er registrert som en kofte, skjorte, hette, bukser, ankelbånd, lærreimer, et teppe, sko og ankelklut/lest. Se tabell B1 for alle registreringene med flere detaljer. I UniMus portalen står det tilgjengelig informasjon om farge og hva slags ullstoff gjenstandene har.

Blant de gjenstandene som ikke er registrert i databasen er også, ca 4-5 bjerkekjepper som skjelettet lå på, rester av never som skjelettet var pakket inn i, ett reinskinn som den døde var lagt oppå, en metallknapp/ring som tilhørte skjorten, sølvringer til ankelbånd og knivskaftet av eik. I tillegg er det nevnt noen tekstilrester uten kontekst. Slik som nevnt over er disse listet i tabell B2.

Videre skal vi nå se på Skjoldehamnfunnet fra to perspektiver. Først skal vi se på en skjelettanalyse og vurdere hvorvidt dette er en måte å bestemme at funnet er et samisk funn. Så skal vi se på en tekstilanalyse og vurdere hvorvidt tekstilene kan bestemme at dette er et samisk funn.

3.1.1 Skjoldehamnfunnet: Skjelettanalyse

Under denne delen skal vi se på skjelettanalyse av Skjoldehamnfunnet og vurdere hvorvidt dette kan avgjøre om personen var av samisk opphav eller ikke. Grunnen til at vi vurderer dette er for å gi et ekstra grunnlag til draktanalyse av Skjoldehamnfunnet. Først er det lønnsomt å vite hvordan skjelettet ble beskrevet. Her bruker jeg Gjessings beretning og artikkel (1938) som kilde fordi det er som nevnt tidligere Gjessing som utførte etterutgravningen. Jeg kommer til å bruke både Gjessings artikkel (1938), en artikkel skrevet av Svestad (2017) og en artikkel skrevet av Løvlid (2010) som omtaler Gjessings argumenter og beskrivelser.

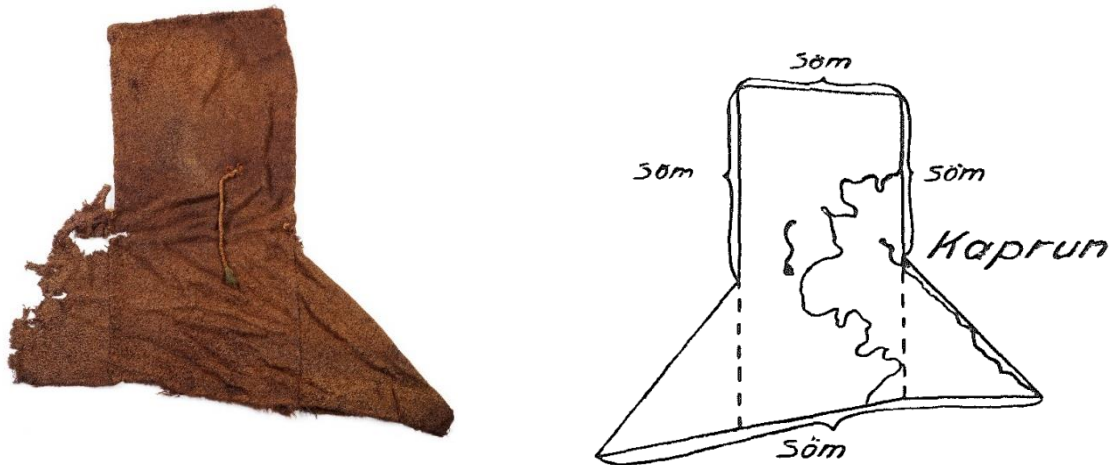
Ifølge Gjessings beretning og etter-analyse av funnsted var skjelettet plassert i en skrått nordlig retning og rester av never var funnet, der det trolig har vært et større lag med bjørkenever som dekket den døde (Gjessing, 1938, s. 29 & Svestad, 2017, s.131). Ifølge mannen som fant Skjoldehamnfunnet var det også hjernemasse til stede, men på grunn av funnomstendigheten var det slik at skjelettet ble sendt inn til Tromsø Museum. Dette førte til at det ikke var mulig å utføre alle undersøkelser in-situ (Gjessing, 1938, s.29).

I 1999 ble det utført en DNA analyse av skjelettet utført av Maria Arvidsson og Anders Götherstrom ved Stockholm Universitets laboratorie for arkeologisk forskning. Ved disse undersøkelsene ble det konkludert at skjelettet manglet en spesifikk markør for samisk identitet (Løvlid, 2010, s.6). I senere tid i sammenheng med Løvlids mastergradsoppgave, ble Götherstrom kontaktet om disse undersøkelsene som argumenterer nå for at DNA og genforskning er utviklet i stor grad siden 1999 og at dataen som ble brukt i DNA analysen i 1999 ikke var god nok til den konklusjonen som ble trukket (Løvlid, 2010, s.6). Jeg vil også argumentere i likhet med Løvlid (2010, s.6) at det å bruke anatomi og DNA som en markør for etnisitet er noe man bør være forsiktig med, fordi slik som det står i Hansen og Olsen (2004, s.42) er etnisitet et konsept som er sosialt konstruert, altså noe vi som mennesker har laget og funnet opp.

3.1.2 Skjoldehamnfunnet: Tekstilanalyse

En måte man kan vurdere hvorvidt Skjoldehamndrakten er samisk eller ikke er ved å studere drakten og de tekstile funnene. Her skal jeg bruke Løvlid (2010) sin artikkel om funnet for å argumentere for en samisk opprinnelse, men også se tilbake på Gjessings egne argumenter om hvorfor det ikke er en samisk drakt. I tillegg bruker jeg gjenstands- og funnbeskrivelsene fra UniMus databasen til tekstilanalysen. Her kommer jeg i hovedsak til å gå gjennom hetta og kofta.

Hetta som er registrert under *Ts389/a* er beskrevet som en hette av sterkt loet ullstoff, vevd i firskaft (standard vevteknikk med fire skafter, diagonale trådlinjler synlig). Visuelt sett kan Skjoldehamns-hetta ligne på en samisk luhkká (UniMus, u.å.-a). Slik som nevnt tidligere er en luhkká et ytterplagg i form av en cape med hette. Slik som det ser ut på hetta er den satt sammen av 4 deler, 1 forstykke, 1 bakstykke og 2 midt-stykker (figur 2.1) Jeg har dessverre kun tilgang til ett bilde av hetta sett fra siden så jeg må ta noen avgjørelser basert på det jeg ser, men jeg supplerer med litteratur som omtaler Skjoldehamns-hetta. På figur 2.2 er en figur hentet fra Gjessings artikkel der det er tegnet opp mønstertegning av hetta med hvor søm-linjene går (1938, s.38 og 40). Man kan se at hetta er en brun farge med en vevd tråd festet på siden ved hodet, som er i en rødlig farge, en lysere brun og en grønn farge. Hvorvidt hetta er en samisk luhkká eller ikke er vanskelig å si fordi slik som forklart tidligere varierer tekstil-tradisjoner seg fra sted til sted i Sápmi. Det samme gjelder for luhkká og det finnes flere varianter med forskjellige snitt og lengde.

Figur 6, (høyre), Skjoldehamnfunnet hette, mønstertegning med søm-linjer. Hentet fra Gjessing, G. (1938) Skjoldehamndrakten: En senmiddelalderisk nordnorsk mansdrakt. I Viking Tidsskrift for norrøn arkeologi Bind 2 (s.27-82)

Figur 5, (venstre), Hette med museumsnr. *Ts3897/a*. Foto av: Mari Karlstad. Hentet fra UniMus Portalen. (<https://www.unimus.no/portal/#/photos/e72a9c61-41d6-4f20-8e8b-ea0ec9b3779f>) CC BY-NC-ND 3.0

Den neste gjenstanden vi skal se på er kofta som er registrert under *Ts3897/b* og er vevd i firskaft og er en brun farge. I gjenstandsbeskrivelsen på UniMus står det at den trolig har rukket ned til tykkleggen dersom personen var 160 cm høy (UniMus, u.å.-b). Kofta er også kantet med et rødt ullbånd langshalsåpningen, og det er brodert med rød og grønn ulltråd ytterst på dette båndet. I tillegg er det påsydd et 2,5 cm vevet bånd i grønn, rød og lys gul ullstoff på kanten av ermene, disse kan man se på figur 7 (Gjessing, 1938, s.43).

Figur 7, kofte-erme med museumsnr Ts3897/b. Foto av: Konstanse Karlsen. Hentet fra UniMus Portalen (<https://www.unimus.no/portal/-/photos/f8d8c218-04bb-4680-bd3e-d426a5620bc6>) CC BY-NC-ND 3.0

I Gjessings artikkel argumenterer han for at drakten ikke er samisk. Han argumenterer ved å bruke blant annet veving og kilene på kofta som argumenter (Gjessing, 1938, s.53-55). Argumentet for at drakta ikke er samisk basert på kilene er noe Løvlid diskuterer i artikkelen sin. Ifølge Gjessing mener han at kilene på samiske kofter alltid var på baksiden, men dette er kun sant for noen nordsamiske kofter, derimot har kofter fra andre områder kiler både foran og på sidene (Løvlid, 2010, s.12). Løvlid argumenterer også for at kilene kan være en utvikling som er enten tatt fra de nordsamiske vinterdraktene laget av skinn, eller lånt fra norrøne drakter som også hadde kiler slik som Skjoldehamndrakta har (Løvlid, 2010, s.12-13, 18). Et annet argument for samisk opprinnelse er utringningen i halsen. På figur 8 kan man se en såkalt V-åpning (en halvsåpning som ser ut som bokstaven «V»), denne typen halsåpning er relativt vanlig i kofter i dagens samiske samfunn, både den sjøsamiske Loppa-kofta kan ha V-åpning, samt også de sørsamiske og lulesamiske draktene (Løvlid, 2010, s.10).

Figur 8, kofte med museumsnr Ts3897/b, Foto av: Mari Karlstad. Hentet fra UniMus Portalen (<https://www.unimus.no/portal/-/photos/a9990f18-b95c-46b7-b595-94a45ec91aad>) CC BY-NC-ND 3.0

3.2 Norrøn og samisk gravskikk

Før vi ser på to lokaliteter med samiske urgraver og gravgodset, er det nyttig å ha bakgrunn til samisk gravskikk og hvilken geografisk fordeling de har i Sápmi. Her blir boka *Graver i ur og berg: samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid* (2000) skrevet av Audhild Schanche brukt. Boka ser på norrøn og samisk gravskikk sett fra et arkeologisk perspektiv med grunnlag i etnografisk og arkeologisk materiale. I analysen beskriver hun at det arkeologiske materialet på urgravskikk er stort og omfatter et langt tidsrom og stort område, samt også at materialet kan bli analysert ved bruk av forskjellige metoder (Schanche, 2000, kap. 3). Gravene som blir omtalt i denne delen er det man kan kalle urgraver, fordi det er graver lagt under store steiner eller berg, eller i steinur (Hansen & Olsen, 2004, s.116).

En urgrav er betegnelsen på forhistorisk samisk gravskikk som ifølge *Norsk Arkeologisk Leksikon* (2005) går tilbake til rundt 1000 f.Kr. I tillegg kan urgravskikken ha blitt tatt i bruk helt fram til 1700 e.Kr. i noen områder (Østmo & Hedeager, s.407-408). Urgravenes morfologi varierer og er påvirket av terreng i området. En urgrav kan være anlagt på flere måter for eksempel som røyser av steinheller, rullestein eller bruddstein, som oppmuringer under store steiner, eller som groper eller søkk som kan være på grunn av at vegger eller tak i gravkammeret er rast ned (Myrvoll, 2005, s. 6). Et karakteristisk element ved urgraver er at skjelettet ble plassert under steinblokker/berg eller i steinurer (Schanche, 2000, kap. 2 og 3). Ofte kjennetegner man den norrøne gravskikken med gravrøyser, men slik som både Myrvoll (2005) og Schanche (2000) forklarer, kan også de samiske gravene hatt røyser som en del av gravskikken. Schanche har også kommet med en egen inndeling av urgraver som vi skal se nærmere på under (Schanche, 2000, s.157-158).

Før vi går videre med er det viktig å nevne at jeg kommer ikke til å gå i nøye detalj på dateringen av urgravene jeg bruker som eksempler. Dette er fordi jeg i hovedsak kun skal vurdere gravgodset og vurdere hvorvidt det kan ha vært tekstilmateriale i samisk gravskikk. Likevel, kommer jeg til å oppgi datering på lokalitetene jeg bruker i tabell-format fordi det er gravgods

fra flere gravfunn som blir brukt. Tabellene jeg bruker for oversikt over gravfunn er hentet fra Schanche (2000), dette er fordi denne boka er en omfattende kilde som tar spesifikt for seg det arkeologiske materialet til samiske urgraver og viser dette i oversiktlige kapitler og tabeller som er enkle å forstå. Dateringene av gravene på Varanger og de utenfor Varanger er listet i tabell C2 i appendix. Fordelingen er inndelt regionsvis og i perioder fra 900 f.Kr. til 1800 e.Kr. (Schanche, 2000, s.190). Det man kan legge merke til ved tabellen er at det er størst forekomst av gravfunn datert til 1000-1700 e.Kr., både for gravene fra Varanger og de fra andre områder. I tillegg, merker man her at det er desidert flere gravfunn fra Varanger, men dette kan være av andre årsaker, for eksempel at det er blitt utført mindre undersøkelser i andre området eller at graver er blitt utsatt for ødeleggelse.

Videre skal vi se på den geografiske fordelingen av generelle gravfunn i Sápmi og så skal vi se nærmere på to eksempler av samiske urgraver omtalt i Schanche (2000) og Hansen og Olsen (2004). Det er viktig å bemerke at selv om en gravskikk er tydelig i et område, er det ikke nødvendigvis likt i et annet område. I tillegg er Sápmi et relativt stort område der man også vet at det er store kultur- og tradisjonsforskjeller.

3.3 Geografisk fordeling av gravfunn

En faktor å vurdere når vi ser på hvorvidt gravskikk kan karakteriseres for et helt område er å se på den geografiske fordelingen av gravfunn. Her bruker jeg fordelingen som står i Schanche (2000), denne inndelingen viser en tabelloversikt per fylke. Denne tabellen viser at flest gravfunn i Finnmark med totalt 264, og minst i Trøndelag med totalt 11. Se tabell C1 i appendix for den geografiske fordelingen av urgraver. En ting å bemerke seg her er at de fleste funn er fra Norge og noen i Sverige, men ingen fra Finland eller Russland. Dermed kan jeg ikke vurdere hvorvidt den samiske gravskikken og gravgodset man finner også er gjeldende for samiske graver fra Russisk og Finsk side av Sápmi (Schanche, 2000, s.160). I tillegg var det i Askeladden og Fornminneregisteret per 2005 registrert 189 lokaliteter i Norge med kjente samiske urgraver. En faktor å vurdere her er at disse lokalitetene var da registrert som urgraver, men ved vurdering har det blitt utforsket at det i Finnmark har vært urgraver registrert med betegnelser som *røys*, *gravrøys*, *steinsetning* og *steinkonstruksjon* (Myrvoll, 2005, s.1). Dette er en faktor som kan føre til at det kan finnes flere lokaliteter med samiske urgraver, men at de kan ha blitt registrert med en annen betegnelse enn urgrav.

3.4.1 Lokalitet 1: Varanger

Første lokalitet vi skal vurdere er gravfunn i Varangerfjorden, som også er det området som Schanche (2000) omtaler mest og tilsynelatende er området med mest gravgods. I tillegg til Schanches undersøkelser ble det også på 1850-tallet undersøkt urgraver av kjøpmann Andreas Georg Nordvi og byfogd Even Saxlund i Varangerfjorden. De fleste urgravene er plassert i Nesseby kommune og gravmaterialet ble overlevert til Oldssakssamlingen og er markert med funnumre (Schanche, 2000, s.25-26 & 99-101).

Av gravfunnene som er blitt undersøkt i Varanger var gravgodset varierende. En faktor jeg ønsker å vurdere er hvorvidt gravgodset fra gravfunn i Varanger er gjeldende for andre samiske områder eller om dette er enkelttilfeller knyttet til Varanger området. Av gravgods som er funnet i Varanger gravene innehold opptil 70 graver rester av neversvøp (Schanche, 2000, s.192-193). Ved noen gravfunn var never-innholdet godt bevart, derimot ved andre graver mangler det never

eller det er lite never. Schanche argumenterer fortsatt for at neversvøp er en karakteristikk ved gravskikken på grunn av at neverrester er påvist nokså hyppig (Schanche, 2000, s.193).

Av andre gravgoods som finnes ved gravene i Varanger opptrer også redskaper av horn, tre og ben. I likhet med neverfunn er også disse gjenstandene funnet hyppigst i Varanger, men som nevnt så kan det være på grunn av for eksempel kultur forskjeller eller at andre områder er lite undersøkt (Schanche, 2000, s.207-208).

3.4.2 Lokaltet 2: Utenom Varanger

Nå skal vi se på noe av gravgodset funnet i graver utenom Varanger. I graver utenom Varanger er gravgodset og antall graver mye færre og det fører også til at litteraturen ikke omtaler de andre områdene i like stor grad. De andre områdene utenom Varanger er ikke dokumentert i like stor grad. Funn av never er dokumentert i omkring 45 av gravene utenom Varanger. Et område som ble undersøkt der never var dokumentert var i Tysfjord (Schanche, 2000, s.193). Ifølge Schanche kan det tyde på at neversvøp var en skikk som er opprettholdt i flere områder, fra Varanger og nord-Sverige til trøndelag (Schanche, 2000, s.193).

Gravgoods som bein- eller hornredskaper opptrer kun i 5 av gravene utenom Varanger. Det som er funnet er beinpil i graver fra Storuman kommune i Sverige og Flakstad kommune i Norge (Schanche, 2000, s.208).

3.4.3 Tekstil i urgraver

Som nevnt tidligere i oppgaven kan man inndele urgravskikken i flere strukturtyper og inndelinger. Her bruker jeg Schanche (2000) sin inndeling fordi den er oversiktlig og fordi eksemplene brukt over også er hentet fra Schanche (2000). Inndelingen av urgravskikken kan deles inn i 5 undertyper ifølge Schanche i en tidligere publisering fra 1994, men jeg bruker oversikten fra *Graver i ur og berg* fra 2000. Variasjonene på urgravskikken virker å være basert på hvilken berggrunn som er tilgjengelig og hvilket terreng med mye steiner som var i nærheten. I inndelingen under har jeg valgt å også ta med jordgraver som en del av undertypene. Schanches inndeling tar kun for seg undertyper av urgraver, men jeg ønsker å vurdere forholdene til jordgraver for å kunne vurdere hvilken gravtype som kan egne seg best for bevaring av tekstiler.

Inndelingen er som følger (Schanche 2000, s.106-107, 157-158):

1. *Murte kamre i ur*. En type som er hyppig i Varanger-området, men forekommer også andre steder. Disse er kammer som kan være bygd av reiste eller lagte steiner. Kamrene har også vært dekket til med et steintak, og noen ganger har kamrene vært anlagt inne i hulrom i et berg. De kan også være lagt inntil større steinvegger og bergvegger som vil danne den ene langsiden.
2. *Røyser* som er bygd av lagte eller skråstilte heller, og det kan være en steinkiste i midten av røysen. I Vadsø kommune i gravfeltet Paddeby er flere av røysene som er undersøkt bygd av heller som flater ut på toppen til et sadelformet tak. I et annet felt ved Kramvik også i Vadsø kommune består røysene av steiner som står sammen i en oval eller rund haug. Disse røysene kan også forekommer i norrøn sammenheng dersom de er funnet på steinstrandvoller. Men i Varanger er det utført undersøkelser som kan knytte gravfunn, beliggenhet og sammensetningen av gravtyper mot et samisk opphav.

3. *Steinsettinger*. For eksempel som ved et gravfelt i Ytre Sandvik i Porsanger kommune der gravene kan være markerte med steinrammer eller steinsettinger i uren.
4. *Naturlige hulrom og hellere*. Graver kan være anlagt i hulrom, for eksempel i sprekker i berget, kløfter, under bergoverheng eller under- og mellom steiner i uren med store steiner. Ligger i tilknytning til skråninger og fjellsider, og er ikke nødvendigvis assosiert med et steinrikt terreng i motsetning til de øvrige typene. Hulrommene kan ha en mur foran som er laget av oppsatte dekkheller for å lage en oppmuring.
5. *Groper*. Graver som kan fremstå som søkk i ura, enten som avlange eller runde søkk. Disse gropene kan være gravkamre som har rast sammen eller representerer graver der det er en trekiste eller pulk som er nedlagt i uren. Et eksempel på en slik grav er på Kjøøya i Sør-Varanger.
6. *Jordgraver*. Denne typen graver er blant annet kjent gjennom kristelig begravelse i jord på kirkegårder, men kan også finnes utenom kirkegårder. Fritzner argumenterer for at det fantes førkristne jordgraver som var samiske. Disse kan kjennetegnes ved avlange forsenkninger med en sterk gressvekst rundt. I disse fant man ikke redskaper eller annet gravgods, og den døde ble nedlagt enten direkte i jorda, i en avlang kiste eller i pulk.

En faktor som er relevant i forhold til Skjoldehamnfunnet som ble diskutert tidligere er hvorvidt det er funnet samiske myrgraver. Det er i Leems beskrivelser av samer i Finnmark, nevnt at samiske graver også kunne være myrgraver, men Saxlund er nokså overbevist at det måtte være en misforståelse. Etter min mening kan man argumentere for at Saxlunds formening om samiske myrbegravelser har bakgrunn i koloniseringsperspektivet og et forsøk på å bortforklare eller skjule en mulig samisk gravskikk (Schanche, 2000, s. 103).

Et spørsmål jeg sitter igjen med etter å ha undersøkt disse gravstrukturene er om det er noen som egner seg bedre for bevaring av tekstiler enn andre. Her vil jeg argumentere for at de gravtypene som er minst utsatt for vær, vind og slike forhold vil generelt være de gravene der tekstiler kan være bevart. Etter det jeg har funnet i litteraturen som omtaler samisk gravskikk har jeg ikke funnet noen tydelige tegn på at det har vært funnet tekstiler bortsett fra et punkt fra Hansen og Olsen (2004, s.118) som nevner at i urgravene datert til perioden 900/1000-1200/1300 e.Kr. har hatt et rikt materiale med importerte drakornamenter med østlig opprinnelse, altså finsk, russisk og østbaltisk.

4 Resultat

4.1 Oppsummering av funn

Før vi går videre til diskusjon er det lønnsomt å oppsummere opp mot problemstillingen. Her skal vi se på problemstillingen delvis, altså først skal vi se på de etnografiske og historiske kildene og så de arkeologiske kildene. Etter det skal vi se på hva som kan ha påvirket forekomsten av samiske tekstiler.

For å repetere hva problemstillingen vi undersøker er; Hva vet vi om samiske tekstiler i etnografisk, historisk og arkeologisk kontekst, og hva kan ha påvirket forekomsten av samiske tekstiler som vi kjenner til de i dag?

4.1 Etnografisk og historisk

Fra de etnografiske og historiske kildene fant vi ut at det vi vet om samiske tekstiler fra 1700-tallet er beskrivelser fra forskere og historikere som forsøkte å gi et korrekt eller nøyaktig bilde av slik samisk kultur var på den tiden. Men hvorvidt man kan stole på disse kildene er usikkert. Et aspekt man kan argumentere for ved Schefferus og Leems beskrivelser er at de til en viss grad viser et korrekt bilde av hvordan tekstiler var i det samiske samfunnet på den tiden da de begge beskriver på en nokså lik måte. I tillegg kan man se likheter mellom Leems tegninger og samiske drakter i dagens samfunn. Selv om disse skriftlige kildene ikke nødvendigvis er de mest pålitelige så representerer de et nyttig perspektiv, spesielt når det er så lite samisk arkeologisk tekstilmateriale som det er.

4.2 Arkeologisk

Slik som nevnt tidligere i oppgaven er det arkeologiske materialet mangelfullt. Det vi har av arkeologisk materiale som kan være samisk er Skjoldehamnfunnet som både kan argumenteres **for** å være samisk og **imot** å være samisk. Det er flere argumenter som peker i begge retninger, derfor skal ikke jeg si om funnet er verken samisk eller ikke.

I forhold til samiske gravfunn så er det slik at de fleste samiske urgraver er funnet og undersøkt i Varanger området, med noen andre i andre deler av Norge og nordlige deler av Sverige. Av gravgodset som er tilstede er det størst forekomst og dokumentert funn av neversvøp i Varanger, men også ander områder. Etter det er det noe forekomst av gjenstander av ben, horn og tre, men ikke i like stor grad som never (Schanche, 2000).

5 Diskusjon

5.1 Bevaring av tekstil

Et spørsmål jeg ønsker å besvare er hvorvidt bevaring av tekstil er et stort aspekt i det at arkeologer ikke finner tekstiler i en samisk arkeologisk kontekst eller om det er andre forhold som gjør det. Hva slags forhold trenger tekstiler for å vare lenger og eventuelt hva kan dette si om funnkontekst. Tekstiler brukt i samisk kontekst er som forklart under forskningshistorie ofte laget av naturfiber som da brytes ned. Man kan argumentere for at vi ikke finner tekstiler under arkeologiske utgravninger fordi det ikke bevares godt der det ligger. Slik som nevnt tidligere så var det funn av både never, ben-, horn- og tre gjenstander, men tekstiler eller tekstil-rester nevnes ikke. Dette kan være fordi det ikke er forsket på, eller det ikke finnes i gravene som er undersøkt. Et funn man kan trekke frem her er Skjoldehamnfunnet som kan argumenteres for å være samisk eller norrønt. Som nevnt over er dette funnet et myrfunn, der flere tekstile gjenstander er relativt godt bevarte. Kan man argumentere for at en myr har gode bevaringsforhold for tekstiler?

5.2 Hva kan påvirke forekomsten av tekstiler?

En annen faktor man kan diskutere når det gjelder samiske tekstiler er om det forskes på. Det kan være flere grunner til at man ikke finner samiske tekstiler gjennom arkeologisk kontekst. En av disse kan være deler av den samiske kulturen der det å reparere tekstiler og gjenstander er verdsatt og dermed blir ikke tekstiler lagt igjen for å bli utgravd (Hætta, et al, 2007, kap. 5).

6 Konklusjon

Gjennom denne oppgaven har vi sett på hvordan samiske tekstiler opptrer i flere kontekster. Først gjennom et forskningshistorisk blikk for å gi en bakgrunn til videre diskusjon og argumentasjon. Samtidig så vi på noen etnografiske og historie kilder som omtaler samiske tekstiler, samt hvor pålitelige disse kildene er. Videre så vi på det arkeologiske materialet, hovedsaklig med bruk av litteratur som omtaler Skjoldehamnfunnet og samisk gravskikk. Det vi fant ut er at det er relativt vanskelig å finne samiske tekstiler i en arkeologisk kontekst, men det er flere etnografiske kilder fra så tidlig som midten av 1600-tallet som omtaler og beskriver samiske tekstiler og kultur. Generelt sett vet vi mye om samiske tekstiler, men fra et arkeologisk perspektiv og i arkeologisk kontekst virker det som at det ikke forekommer ofte, dette kan det være flere grunner til slik som nevnt i oppgaven.

Bibliografi

- Dunfjeld, M. (2001) *Tjaalehtjimmie: form og innhold i sørsamisk ornamentikk*. Intstitutt for kunsthistorie Universitetet i Tromsø.
- Fors, G. & Enoksen, R. (1991) *Vår folkedrakt: sjøsamiske klestradisjoner*. Nordisk samisk institutt
- Gjessing, G. (1938) Skjoldehamndrakten: En senmiddelaldersk nordnorsk mannsdrakt. I *Viking Tidsskrift for norrøn arkeologi* Bind 2 (s.27-82)
- Gjessing, G. & Gjessing, G. (1940) *Lappedrakten: en skisse av dens opphav*. Aschehoug & co.
- Gjessing, G. (2001) *Duoji Bálgát – en studie i duodji : kunsthåndverk som visuell erfaring hos et urfolk*. Institutt for kunsthistorie, Universitetet i Tromsø.
- Hansen, L.I. & Olsen, B. (2004) *Samenes historie fram til 1750*. Cappelen Damm Akademisk, s. 116
- Hauge, I.W. (1955). Knud Leem og samene. *Bergens Tidende, Godbiter fra samlingene*.
https://spesial.w.uib.no/?page_id=1291
- Haugen, A. (2011) *Samisk husflid i Finnmark*. Landbruksforlaget
- Hætta, M., Aarseth, B., Wilks, L.G. & Gaup, M.J. (2007) *Håndbok i duodji – samisk håndverk*. Vett & Viten.
- Hætta, O.D (2020) *Samisk kultur og historie til 1848*. Bjørkmanns AS 131.
- Håberg, K.R (2000) *Tekstilhistorie*. Tell Forlag.
- Kulturminneloven (1978). *Lov om kulturminner* (LOV-1978-06-09-50). Lovdata.
<https://lovdata.no/lov/1978-06-09-50>
- Leem, K (1767) *Beskrivelse over Finnmarkens Lapper*.
- Løvlid, D.H (2010) Oversatt til engelsk av Carol Lynn 2011. *The Skjoldehamn find in the light of new knowledge*.
- Myrvoll, E.R. (2005) *Samiske urgraver. Statusrapport med forslag til miljøovervåkingsprogram*. NIKU Rapport 7.1 -xx
- Schanke, A. (2000) *Graver i ur og berg: samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid*. Davvi Girji OS.
- Schefferud, J. (1674) *The History of Lapland*. Oxford. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fd2010-00003224>
- Store norske leksikon (2005-2007); Berg-Nordlie, Mikkel; Gaski, Harald: *Sápmi i Store norske leksikon* på snl.no. Henta 15. mars 2024 fra <https://snl.no/S%C3%A1pmi>

Svestad, A (2017) Svøpt i myra – Synspunkter på Skjoldehamnfunnets etniske og kulturelle tilknytning. *VIKING, Norsk Arkeologisk Årbok, Vol: LXXX*, 129-156.

<http://dx.doi.org/10.5617/viking.5476>

UniMus (u.å.-a) *Ts3897/a* UniMus Portalen. Hentet 29.mars 2024 fra

<https://www.unimus.no/portal/ - /things/3ee6c869-c2f0-4c0c-a37d-18be3be9f0f3>

UniMus (u.å.-b) *Ts3897/b* UniMus Portalen. Hentet 29.mars 2024 fra

<https://www.unimus.no/portal/ - /things/34c9fc49-711d-4287-84c3-f53174781102>

UniMus (u.å.-c) *Ts3897/e* UniMus Portalen. Hentet 29.mars 2024 fra

<https://www.unimus.no/portal/ - /things/792037e9-ac57-478c-89f5-f099e66ca099>

Østmo, E. & Hedeager, L. (red.) (2005) *Norsk Arkeologisk Leksikon*. Pax Forlag

APPENDIKS A; Språk

Samiske språk/dialekter basert på Figur 1, Kart over Sápmi

S= sørsamisk

U= umesamisk

P= pitesamisk

L=lulesamisk

N=nordsamisk

E=enaresamisk

Ø=skoltesamisk (østsamisk)

A=akkalasangisk

K=kildinsamisk

T=tersamisk

APPENDIKS B; Skjoldehamnfunnet

Tabell B1: Registrerte funn med søkeord «Ts3897» i UniMus Portalen

Museumnr.	Unr.	Periode	Gnr.	Gjenstand	Materiale	Variant
Ts3897	a	Vikingtid, tidligmiddelalder	14	Klesplagg	Tekstil/ull	Kaprun/hette
Ts3897	b	Vikingtid, tidligmiddelalder	14	Klesplagg	Tekstil	Kofte
Ts3897	c	Vikingtid, tidligmiddelalder	14	Klesplagg	Tekstil	Skjorte
Ts3897	d	Vikingtid, tidligmiddelalder	14	Klesplagg	Tekstil	Brok/bukse
Ts3897	e	Vikingtid, tidligmiddelalder	14	Bånd	Ull	Ankelbånd
Ts3897	f	Vikingtid, tidligmiddelalder	14	Fottøy	Tekstil	Ankelklut/lest
Ts3897	g	Vikingtid, tidligmiddelalder	14	Fottøy	Lær	Sko
Ts3897	h	Vikingtid, tidligmiddelalder	14	Tekstil	Tekstil	Teppe
Ts3897	i	Vikingtid, tidligmiddelalder	14	Rem	lær	Lærreim

Tabell B2: Uregistrerte funn fra Skjoldehamnfunnet, hentet fra litteratur

Gjenstand	Antatt antall	Antatt periode	Materiale	Kontekst
Reinskinn	1	Vikingtid, tidligmiddelalder	Reinskinn	Den døde lagt oppå skinnet
Bjørkekjepper	4-5+	Vikingtid, tidligmiddelalder	Bjork	Lagt under reinskinnet
Knapp/ring	1	Vikingtid, tidligmiddelalder	Metall/sølv	Støpt metallknapp til skjorte
Sølvringer	1+	Vikingtid, tidligmiddelalder	Metall/sølv	Enkle og doble metallringer til ankelbånd
Knivskaft	1	Vikingtid, tidligmiddelalder	Eik	
Never	Usikkert	Vikingtid, tidligmiddelalder	Bjork	Lagt over den døde

APPENDIKS C; Gravfunn

Tabell C1: Fra *Graver i Ur og Berg* [Fordeling av gravfunn i norske og svenske kommuner.], av Schanche, A., 2000, s.160, Davvi Girji OS

Finnmark		Troms		Nordland		Trøndelag		Sverige	
S.-Varanger	6	Kvænangen	8	Bø	2	Lierne	2	Gällivare	1
Nesseby	137	Skjervøy	8	Flakstad	2	Røyrvik	2	Arjeplog	5
Vadsø	55	Karløy	6	Vestvågøy	2	Nærøy	4	Sorsele	1
Vardø	13	Berg	3	Lødingen	3	Inderøy	1	Storuman	9
Båtsfjord	1	Tranøy	2	Ballangen	2	Levanger	1	Vilhelmina	4
Berlevåg	1	Bjarkøy	2	Narvik	2	Tydal	1	Strömsund	1
Gamvik	5	Harstad	3	Tysfjord	21			Krokomb	1
Lebesby	14			Sørfold	7			Åre	2
Porsanger	9			Bodø	9				
Nordkapp	4			Skjerstad	1				
Måsøy	3			Fauske	10				
Kvalsund	4			Saltdal	1				
Hammerfest	5			Rana	3				
Alta	4			Lurøy	1				
Loppa	3			Vefsn	1				
				Vega	1				
				Hattfjelldal	2				
				Brønnøy	1				
Til sammen	264	Til sammen	32	Til sammen	71	Til sammen	11	Til sammen	24

Tabell C2: Fra *Graver i Ur og Berg* [Gravfunnenes kronologiske inndeling regionsvis. Varanger er holdt for seg selv], av Schanche, A., 2000, s.190, Davvi Girji OS

	900 f.–300 e.Kr.	300–800	800–1000	1000–1300	1300–1700	1700–1800
Varanger	21	5	7	26	15	
Finnmark	1?		1	3	10	
Troms			1	5	1	
N. Nordland	1?			5	6	
Norrbottn				1	3	1
S. Nordland					2	1
Västerbotten				1	4	2
Trøndelag					5	2
Jämtland					1	
Sum	23	5	9	41	47	6

